arttıradı hám rawajlandıradı;

- oqıwshılardıń dúnyaǵa kóz qarasın keńeyttiredi, oqıwshılardıń dóretiwshilik qabiletleriniń rawajlanıwına járdem beredi hámde oqıw materialların tereń túsinip jetiwge, ózlestiriwge járdem beredi.

Ádebiyatlardı analizlep, bir neshe integrallasqan sabaqlardı ótkizgenimizden soń, tómendegi juwmaqlarǵa keldik.

1. Integraciya - óyrenilip atırǵan pándi tereń, izbe-iz hám hár tárepleme ashıp beretuǵın jetekshi poziciyalar tiykarında pánler, bólimler, hár qıylı temalardıń tábiiy ózara baylanıslılıǵı.

2. Oqıtıwshı integraciyalanǵan sabaqlardıń maqsetin anıqlawı, úyrenilip atırǵan materialdıń mazmunın tereń úyrenip shıǵıwı, temaǵa sáykes keletuǵın oqıtıw usılların hám quralların tańlawı, kelip shıǵatuǵın nátiyjeni boljawı kerek.

3. Integraciyalanǵan sabaqlardan ónimli paydalanıw berilgen materiallardı ózlestiriw dárejesin joqarılatadı.

4. Integraciyalanǵan tálim balanıń pikirlew, seziw, túsiniw, háreket etiw qábiletiniń qáliplesiwine úles qosadı.

5. Integraciyalanǵan sabaqlar klassta ǵana emes, ekskursiya formasında da ótkiziwliwi múmkin.

Ádebiyatlar

1. «Ўзбекистон Республикаси Халқ таълими тизимини 2030 йилгача ривожлантириш концепцияси» Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 29 апрелдаги ПФ-5712-сон Фармони.

2. Boshlanģich ta'lim pedagogikasi, innovaciya va integraciyasi. O'quv qo'llanma. /R.Mavlyanova, N.Raxmankulova. – O'zbekiston Respublikasi Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligi. – Toshkent. Voris nashrioti, 2013. – 240 b.

3. Oqıw kitabı. 4-klass: Tórt jıllıq baslawısh mekteptiń 4-klası ushın sabaqlıq. Nókis: «Qaraqalpaqstan», 2017, 216 bet.

REZYUME

Maqolada hozirgi kunda integratsiyalash tendensiyasi holatida maktablarning bilimlari mazmuni, boshlang'ich ta'limda intgratsiyalangan ta'limdan foydalanish usullari, dars ishlari ko'rsatilgan.

РЕЗЮМЕ

В статье раскрыто содержание обучения в школах, способы использования интегрированного обучения в начальном образовании, планы уроков в современных тенденциях интеграции.

SUMMARY

The article describes the content of education in schools, methods of using integrated teaching in primary education, lesson plans in the current condition of integration tendency.

ОЛИЙ ТАЪЛИМ МУАССАСАЛАРИДА ПЕДАГОГИК ЖАРАЁНЛАРНИ БОШҚАРИШ ТАМОЙИЛЛАРИ ВА КОНЦЕПТУАЛ АСОСЛАРИ

К.Ю.Норова - *таянч докторант*

Т.Н.Қори Ниёзий номидаги Ўзбекистон Педагогика фанлари илмий тадқиқот институти

Таянч сўзлар: тамойил, концептуал асос, таьлим менежменти, ҳамкорлик, бошқарув, инновация, педагогик жараён, фан, тизим.

Ключевые слова: принцип, концептуальная основа, управление образованием, сотрудничество, менеджмент, инновация, педагогический процесс, предмет, система.

Key words: principle, conceptual framework, education management, cooperation, management, innovation, pedagogical process, subject, system.

Дунё миқёсида олий таълим муассасаларида таҳсил олувчиларининг билим, кўникма, малака эгаллашларини такомиллаштириш, интеллектуал ва деентологик камолотини ривожлантириш, таълим сифатини ошириш, уни инсонпарварлаштириш, ўқув предметларига соғломлаштирувчи технологияларни жорий этиш, узвийлиги ва узлуксизлиги, ривожлантирувчи ва ижтимоийлаштирувчи мақсадларини таъминлаш, мутахассисларни, шу жумладан, бўлажак мутахассисларнинг креативлиги, ижодкорлигини ошириш вазифалари қўйилмоқда.

Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси, "Таълим тўғрисида"ги Қонуни, бошқарув назариялари ва педагогикага алоқадор классик қарашлар таълим менежментининг концептуал асослари бўлиб ҳисобланади [1,2,5]. Мазкур асослар таълим-тарбия (педагогик жараёнлар) тизимида кенгислоҳотлар ўтказишга замин яратди.

Концептуал асосларга мувофиқ таълим-тарбия ва ўқув жараёнларининг таркиби, босқичларини бир-бири билан узвий боғлаш, яъни узлуксиз таълим-тарбия тизимини ташкил қилиш, таълим-тарбия тизимини бугунги замонавий, тараққий топган демократик давлатлар талабларига жавоб бера оладиган қилиб бошқаришга йўл очилмоқда.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2016 йил 29 декабрдаги «2017-2021 йилларда таълим тизимини янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида"ги ПҚ-2909-сонли, 2018 йилнинг 7 майдаги "Иқтисодиёт ва соҳа йўналишларига инновацияларни татбиқ қилиш механизмларини такомиллаштириш бўйича қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида"ги ПҚ-3569-сонли қарорларининг ижросини таъминлаш кўп жиҳатдан педагогик жараёнларни оқилона бошқаришга хизмат қилади [3,4,].

Бошқарув – маълум бир фаолиятни ташкил этиш ва бошқариш йўналишидаги вазифаларни бажариш лозимлигини ўрганадиган ҳамда турли шароитларда бошқарув функцияларини вазиятларга кўра қандай амалга оширилиши, у ёки бу функционал вазифаларни муваффақиятли амалга оширишга қандай омиллар таъсир кўрсатишини ўрганувчи жараён. Маълумки, инглизча "менежмент" сўзи бир неча семантик маънога эга. Биринчидан, хусусий ва давлат бизнеси соҳасида бошқарув ишларини олиб бориш; иккинчидан. тадбиркорлик фаолияти, турмуш тарзи ва замонавий жамият сиёсатига таъсир этувчи ижтимоий-иқтисодий институт; учинчидан. ишлаб чиқаришни бошқаришнинг ва ижтимоий ҳаётнинг бошқа соҳаларининг техник ва ташкилий, ижтимоий жиҳатларини ўрганадиган илмий фан. Бинобарин, олий таълим муассасаларида ўқитиладиган "Таълим менежменти" педагогик жараёнларни бошқариш тамойиллари, усуллари, воситалари ва шакллари тўпламини ўзида акс эттиради.

Педагогик жараён – педагогик категориялардан бири бўлиб, маълум бир мақсадга йўналтирилган педагогик фаолияти таъсирида ташкилий шакллантирилган ва мазмунан бойитилган тизим бўлиб, бунда педагогик фаолият- эстетик, ахлоқий, сиёсий, иқтисодий каби мақсадларга мувофиқ равишда ёш авлодни ҳаётга тайёрлашнинг ақлан ўйлаб кўрилган, катта ёшдагиларнинг ижтимоий зарур бўлган меҳнатининг ўзига хос туридир [6:17]. Педагогик бошқарувнинг қуйидаги тамойиллари мавжуд:

- инсонга ҳурмат ва ишонч принципи;
- шахсга яхлит қараш принципи;
- ҳамкорлик тамойили;
- ижтимоий адолат принципи;
- бошқарувга индивидуал ёндашиш принципи;

- ўқитувчи ишини бойитиш принципи;
- шахсий рағбатлантириш принципи;
- келишув тамойили;
- жамоавий қарорлар қабул қилиш принципи;
- мақсадли уйғунлик тамойили;
- горизонтал боғланиш принципи;
- автоном бошқарув принципи;
- доимий янгиланиш принципи [7:13]

Юқорида келтирилган ҳар бир тамойилга батафсилроқ тўхталиб ўтадиган бўлсак, шахсга бўлган ҳурмат ва ишонч принципи раҳбар ва ўқитувчилар таркибининг асосий принципи бўлиб, ҳар бир ўқитувчининг эътиқодида акс этади, унинг хатти-ҳаракатларини рағбатлантиради ва ўқитувчилар жамоаси ва бутун таълим муассасаси ҳаётида акс этади.

Олий таълим муассасаларида педагогик жараёнларни бошқаришда шахснинг яхлит қараш принципи таълим муассасасининг қиймат тизимидаги иккинчи муҳим позициядир, бунда раҳбар ва педагоглар таркибининг ҳар бир аъзосини нафақат касбий фаолиятни амалга оширувчи субъект сифатида эмас, балки унинг барча эҳтиёжлари, ниятлари, мақсадлари, ушбу жараёндаги барча кечинмаларни бошидан ўтказувчи шахс сифатида белгилайди. Шу билан бирга, ҳар бир ўқитувчи таҳсил олувчининг барча хислатлари ва ўзлигида намоён бўлувчи сифатларда шахс ўрнида кўради.

Олий таълим муассасаларида педагогик жараёнларни бошқаришда бошқарувнинг ҳамкорлик принципи таълим менежментидаги монологдан диалогик асосга ўтишни, коммуникацияли мулоқот, субъект – субъект муносабатларига ўтишни таъминлайди. Ундан келиб чиқадиган баъзи талаблар:

шахсни педагогик тизимнинг пассив элементи эмас, балки фаол иштирокчиси сифатида кўриш;

ўқитувчиларнинг шахсий фазилатларини билиш ва ҳисобга олиш ва шу асосда ўқув муассасасида юқори самарали иш муҳитини яратиб, улар ўртасида мақбул ижтимоий ва педагогик алоқаларни шакллантириш;

ўқитувчида таҳсил олувчиларга нисбатан инсоний муносабатни, компетенция, ташаббускорлик ва жавобгарликни қадрлаш;

ўқитувчида нафақат масъулиятлилик ва жавобгарлик ҳиссини, балки унинг ўрни ва нуфузи, таълим муассасасини бошқариш жараёнида фаол иштирокчи сифатидаги ташкилотчилиги малакаларини ривожлантириш;

раҳбар ва ўқитувчиларнинг биргаликдаги фаолиятининг асосий шарти сифатида: инсонпарварлик, онгли интизом, ташаббускорлик, педагогик мақсадга мувофиқ иш юритиш кабиларга амал қилиш.

Юқорида белгиланган вазифалар ижросини таъминлаш мақсадида республика олий таълим муассасаларида педагогик жараёнларни бошқаришда бошқарувнинг ижтимоий адолат принципи муҳим аҳамият касб этади. Бунда ҳар бир педагогик жараён иштирокчилари бошқалар билан тенг мавқега эга бўлган таркибда шундай бошқарилишни назарда тутадики, маъмурият билан ўзаро муносабатларда фақат шахснинг мақсади эмас, балки бошқарувнинг мақсадига устуворлик бериш қулайлигини тан олиш сифатида тушунишга асосланган.

Олий таълим муассасаларида педагогик жараёнларни бошқаришда бошқарувнинг мақсадни уйғунлаштириш принципи муҳим аҳамият касб этади. Ушбу принцип таълим мақсадларига мувофиқликни ва мақсадга йўналган фаолиятни таъминлайди. Натижада, мақсад яхлитлиги таълим тизимини бошқариш вазифаси билан уйғунликда, профессор-ўқитувчилар фаолиятини ўқув юртнинг умумий мақсадларига мос келадиган вазиятда вужудга келади.

Олий таълим муассасаларида педагогик жараёнларни бошқаришда бошқарувнинг индивидуал ёндашиш принципи раҳбар ва ўқитувчиларнинг индивидуал хусусиятларини, уларнинг касбий тайёргарлиги, қизиқишлари, ҳаётий тажрибаси ва ижтимоий тажрибасини ҳисобга олишни назарда тутади.

Таълим муассасасини бошқаришда индивидуал ёндашувнинг асосий вазифаларидан бири ўқитувчиларнинг касбий маҳоратини босқичма-босқич ривожлантириш муҳим аҳамият касб этади. Шунингдек, ўқитувчи учун индивидуал мақсадларни ва уларга эришиш босқичларини белгилаш, уларни ўз фаолиятларини муваффақиятли ташкил қилишга сабаб бўлади.

Ўқитувчи ишини бойитиш принципи раҳбарнинг ўз ходимида касбий қизиқишни уйғотиш ва унинг профессионал ишончини қўллаб-қувватлаш орқали ўқитувчининг касбий фаолиятини диверсификация қилишга интилишини кучайтиришдир.

Олий таълим муассасаларида педагогик жараёнларни бошқаришда бошқарувнинг шахсий рағбатлантириш принципи ўқитувчининг меҳнатга бўлган шахсий қизиқишини таъминлайди, ўқув муассасаси ва жамоага маълум мажбуриятларни қабул қилишга ёрдам беради.

Педагогик жараёнларни бошқаришда бошқарувнинг консенсус принципини амалга ошириш раҳбарга мустақил фикрлар ва турли нуқтаи назарларни шакллантириш шароитида жамоани келишиб олишга, таълим субъектларини қарама-қаршиликдан йироқ бўлган ҳамкорликда фаолият олиб боришга имкон беради.

Жамоавий қарорларни қабул қилиш принципи педагогларнинг фақат ижрочилар сифатида эмас, ташкил эта олиш лаёқатига эга ходим сифатида тан олинишлари, бошқарувни демократлаштириш воситалари асосида ташкил қилишни билдиради.

Олий таълим муассасаларида педагогик жараёнларни бошқаришда бошқарувнинг горизонтал алоқалар принципи барча профессор-ўқитувчилар таркибидаги алоқаларни ўрнатишни, маълумот, тажриба алмашишни таъминлайди.

Таълим муассасаларини автономлаштириш принципи таълим менежментини демократлаштиришнинг муҳим воситаларидан бири бўлиб, таълим муассасасидаги раҳбарларни шакллантириш учун зарур шартдир. Принципни амалга ошириш учун талаблар:

бошқарувнинг аниқ йўналишларини (методик бирлашма, диагностик қўллаб - қувватлаш жамоаси, ўқув дастурий таъминот жамоаси, таҳсил олувчиларнинг педагогик қўллаб-қувватлаш жамоаси ва бошқалар) бошқарадиган ўқитувчиларнинг бутун ўқитувчилар йиғилишида танланиши ёки тасдиқланиши мақсадга мувофиқдир.

Инновацион ўзгариш тамойили таълим муассасасининг иш режимидан ривожланиш режимига ўтишини белгилайди. Ушбу тамойил ўқитиш ва тарбиялашнинг янги технологиялари, усулларини ўзлаштириш жараёнини ташкил этиш, ўқув муассасасидаги ташкилий ва психологик тузилишларни ўзгартириш ҳамда бошқа ўзгаришларни амалга оширишда асосий йўлланма ҳисобланади. Уни амалга ошириш учун:

ҳар қандай катта ўзгаришларни олдиндан тайёрлаш керак, бу жамоада маълум психологик кайфиятни яратади;

ўзгаришлар аниқ режа (лойиҳа) ва ҳисоб-китобларга асосланиши керак, бу албатта муваффақиятга олиб келади - агар муваффақиятга ишонч бўлмаса, уларни амалга оширмаслик яхшироқдир;

жамоа ўзгаришларни амалга ошириш учун назарий ва амалий жиҳатдан тайёр бўлиши керак.

Юқорида келтирилган принциплар олий таълим муассасаларида педагогик жараёнларни бошқаришда ўзаро боғлиқ ҳолда амал қилади. Ушбу тамойиллар педагогик жараён иштирокчиларининг ўқув ҳамда касбий фаолияти самараси ва унумдорлигидан манфаатдорлиги, ундан қониқишни таъминлаши, жамоада қулай ижтимоий-психологик муҳитни шакллантириш ва барқарорлаштириш учун субъект амалга оширадиган ҳатти-ҳаракатлар уйғунлигини мувофиқлаштиришга мўлжалланган тизим сифатида хизмат қилади.

Адабиётлар

1. Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси. -Т.: 2008
2. Ўзбекистон Республикаси “Таълим тўғрисида”ги Қонун. 1997.
3. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2016 йил 29 декабрдаги «2017-2021 йилларда таълим тизимини янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПҚ-2909-сонли қарори.
4. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2018 йилнинг 7 майдаги “Иқтисодиёт ва соҳа йўналишларига инновацияларни татбиқ қилиш механизмларини такомиллаштириш бўйича қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”ги ПҚ 3569 – сон қарори.
5. Йўлдошев Н.К., Захидов Т.Е. Менежмент. –“Ўзбекистон файласуфлари миллий жамияти”. –Тошкент: 2018.
6. Турсунов И.И. , Нишоналиев У.Н. Педагогика. - Тошкент: “Ўқитувчи”, 2007.
7. Джураев Р.Х.,Турғунов С.Т Таьлим менежменти. – Тошкент: «Ворис». 2006.

РЕЗЮМЕ

Олий таълим муассасалари учун педагогик жараёнларни бошқаришда бўлажак мутахассисларни рақобатбардош ва жаҳон стандартларига жавоб бера оладиган юқори салоҳиятли кадрларни тайёрлаш муҳим аҳамият касб этади. Бинобарин, олий таълим муассасаларида “Таълим менежменти” ўқув курсини ўқитиш нуқтаи-назаридан педагогик жараёнларни бошқариш ва ташкил қилиш муҳим аҳамият касб этмоқда.

РЕЗЮМЕ

В управлении педагогическими процессами в высших учебных заведениях важна подготовка высококвалифицированных кадров, которые будут соответствовать мировым стандартам. Поэтому управление и организация педагогических процессов играет важную роль в преподавании курса «Управление образованием» в высших учебных заведениях.

SUMMARY

In the management of pedagogical processes in higher education institutions, it is important to train future professionals with high potential who can compete and meet world standards. Therefore, the management and organization in pedagogical processes in terms of teaching the course "Education Management" in higher education institutions is important.

ПАЛЎАНЛАР ҲАҚҚЫНДАҒЫ ӘПСАНА ҲӘМ ГҮРРИҢЛЕР ТИЙКАРЫНДА ОҚЫЎШЫ ЖАСЛАРДЫ БАТЫРЛЫҚҚА, МӘРТЛИККЕ ТАЯРЛАЎДЫҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ӘҲМИЙЕТИ

Б.Т.Нурекеев - *стажер излениўши*

Әжинияз атындағы Нөкис мәмлекетлик педагогикалық институты

Таянч сўзлар: кураш, полвон, халқ, юртсеварлик, мерос, миллий қадриятлар, фарзанд, авлод, ёшлар, кураш, ғалаба, ватан ҳимояси, наммуна, тарбия.

Ключевые слова: борьба, борец (палван), народ, любовь к Родине, наследие, национальные ценности, ребёнок, поколение, молодёжь, выйти на поединок, победить, защищать страну, образец, воспитание.

Key words: wrestling, fighter, people, love for Motherland, heritage, national value, child, generation, youth, to fight, to win, to protect the country, a sample, education.

Қарақалпақ халық батырларының бири, XIX әсирде жасап өткен Ерназар алакөз жүдә ири, турпатлы, қарыўлы жигит болған. Онын палўанлығы, мәртлик ислери бойынша халқымыз арасында көплеген әпсана, гүрриңлер бар.

«Бир күнлери Хийўа ханы үлкен етип той береди.Той бурыннан бизиң халықларымызда гүрессиз өтпеген. Тойдың гүресинде ханның баққы не бир палўанлары Иран палўанынан жеңиле береди. Намысарға шыдамаған ханның қатты ашыўы келеди. «Иранлыны жығатуғын палўан қалмады ма?»- деп сораған ўақта қарақалпақтың Турым бийи бар, «Тақсыр, бир қасық қанымнан кешсеңиз айтаман,»дейди. «Айт», деген. «Сизиң зинданда айыплы болып жатырған Ерназар қолдаўлы бар. Бир жеңсе бул палўанды сол жығады, тақсыр» депти. Дәрҳал зинданнан шығарып, еки күн аўқатландырып, деп алдырып, қурға алып шығың, деп буйрық етеди.

Еки күнде азмаз сыртқа көзи, өзи үйренискен Ерназар батыр, палўан үшинши күни аўдаңлап қурға шығады. Иранлы да балтыр жүнлерине қоңыраў таққан, билеклери сатандай, сатанлары адамның белиндей, мойны гүжирейген, дәў сыпат бир бәламат екен. Күш қарыўға толып турған Ерназар оның турпатынан сескенбейди, бақырысынан айбынбайды, туўры қарсы барып, жағасынан услап, гүресип кетеди. Екеўи де ет писирим алысады, жағаласады, тутысады, тартысады, әмеллерин қолланып көреди, бирақ бирин-бири жыға алмайды. Гүресип жүрген Ерназардың көзи бир ўақта өзин басын тигип, жығады деп ант ишип, зинданнан алдырған Турым бийге түседи. Ол бир қысым болып отырған екен. Жықпаса өзине де, Турым бийге де жақсы болмаслығын билип, бар күшин салып жамбас әмелип қолланып, Ерназар «Ҳәўип»деп қарсыласын көтере баслайды. Сол жерде Турым бий «Көтер нарым», деп рууҳый демеў береди. Сөйтип оны жерге шалқасынан жығады. Қатты түскени соншелли, иранлы палўан көпке шекем орнынан тура алмай жатады.

Хан қуўанып кетеди. Саўға-сыйын береди. Лекин ол бағана Турым бийдиң айтқан «көтер нарым» деген сөзин умытпаған екен, бийге «нарың неше пуд жүк көтереди», дейди. «Қырық пуд көтереди» дейди Турым бий де қалыспай. Қырық пуд дән алдырып, Ерназарға «көтер» дейди. Ол және бир «ҳәўип» деп жүкти көтерип, курды бир айландырып ханның алдына дүрс еттирип таслаған екен.» Және бир әңгимеде усы Ерназардың тоғайдан бир арбадан көп отынды, өзи отын астында көринбей көтерип келгени айтылады.

Мине, бул ўақыялардың халқымызды ўатан сүйиўшиликке тәрбиялаўда, олардың санасын раўажландырып, патриотлық сезимлерин оятыўда, солай етип өз халқын, ўатанын сүйиўде әҳмийетли қурал болып хызмет етери сөзсиз.

Бундай ибратлы гәплер ҳәр бир палўан бойынша бар десек қәтелеспеймиз.

Жаңабай Қаратай улы 1889-жылы туўылып, 1925-жылы қайтыс болған. Дым аз ўақыт өмир сүрген. Деген менен усы аз дәўир ишинде өзиниң таланты арқасында халқымыздың сүйикли палўаны, хошҳаўаз қосықшысы, сазендеси сыпатында даңқ таратыўға үлгерген, жети қырлы бир сырлы перзенти болып қалды. Оның Ақсүңгүл, Қазы ийшан, Айжамал ҳәм басқа қосықларын бүгин де жаслар, халқымыз сүйип тыңлайды.

1945-жылы Хожелиде Қазақбай саллақ дегенниң тойында хорезмли Қурбанбай қоңыраўлы палўан деген қарақалпақтың ҳәмме палўанларын жығып сала берген. Ел арына тарысқан той ийеси Қазақбай аўылласы Мәтжан хожаға «гүреспеген ким қалды. Ким бар мына